

Нова праця про Тодосю Осьмачку*

Колега В. Барчан, професор кафедри української літератури Ужгородського університету Лідія Голомб якось сказала про авторку рецензованої монографії: «Валентина Володимирівна все робить ґрунтовно». Ця думка не раз поставала в уяві, коли читав книжку «Творчість Теодосія Осьмачки в контексті стильових та філософських вимірів ХХ століття».

Про Т. Осьмачку написано чимало. Авторка все сумлінно збирила, систематизувала за часом і простором, виділивши найцікавіші спостереження й оцінки творинь загадкової музи цього майстра. Його творчість і сьогодні перебуває в полі зору дослідників (Н. Зборовська, М. Скорський, М. Слабошпицький, Вал. Шевчук), про нього пишуть дисертації (Н. Лисенко, С. Чернюк, В. Зінкевич, С. Марцинкевич, О. Лапко, О. Піскун). Дослідниці потрібен був код, який дав би змогу перейняти думкою все написане Т. Осьмачкою, все сказане про нього й відкрити образ митця, адекватний його природі, його непростій долі в контексті трагічного часу. Власний літературознавчий код авторка віднаходить на перехресті екзистенціалізму як найбільш характерної для Т. Осьмачки філософської бази; експресіонізму, в руслі якого автор реалізував власні творчі інтенції; міфологічних, народнопоетичних і літературознавчих традицій, що стали чинниками формування його поетики. На підставі багатьох спостережень та їхнього наукового осмислення логічно робиться висновок про оригінальність таланту українського митця. Пані Барчан веде коректний діалог з авторами розвідок про Т. Осьмачку, послідовно окреслюючи й обґрунтовуючи власну літературознавчу позицію.

Вийти на змагання з генієм (автор поетичних збірок «Скитські вогні», «Клекіт», «Китиці часу»), поеми «Поет», повістей «Старший боярин», «План до двору», «Ротонда душоґубців», безперечно, був геніальним письменником), стати перед його незвичайністю, загаковістю не просто. Бо не досить глянути на нього, сподіваючись на осяяння, яке допоможе розгадати загадку генія. Не можна дивитись на нього ні знизу, ні зверху: в такому разі видиме можна прийняти за дійсне. Треба мати мужність дивитись йому в очі, не відводячи погляду ні від тасмниці, ні від зовнішніх алогізмів. Набратись сили перейти складний рельєф поля його життя й творчості, вивчаючи кожен квадрат того поля, водночас не гублячи загальної панорами, бачити суміжні поля; вловити принесений вітром «чужий» пилок, а також визначити дію цього поля на більші духовні обшири. Завдяки науковій смі-

ливості авторки Т. Осьмачка постав перед нами невід'ємною частиною національної культури, співцем національної долі, деміургом неповторного художнього світу.

Уважно вивчивши митецьку фактуру поетичних і прозових текстів Т. Осьмачки, В. Барчан розкриває особливості художньої правди письменника: його художній міф тримається на міцній національній традиції. Спостережене, пережите й винесене з глибин генетичної пам'яті Т. Осьмачка оригінально перелив у архетипні й оригінальні образи, сповнені глибокого змісту. Герої письменника постають перед екзистенційними проблемами фатуму й вибору, щоразу усвідомлюючи цінність кожної хвилини життя.

Придивімося, як дослідниця тлумачить смисл поведінки Овсія Бруса («Ротонда душоґубців») в умовах межової ситуації: свідомо обрана смерть сприймається як «своєрідний реквієм людській гідності; у відході героя у вічність, продовжує авторка, «вбачаємо смерть селянських ідеалів та надій» (с. 387). У трагедії окремої особи Осьмачка показав історичну трагедію України. З таким висновком не можна не погодитись.

Досконале знання теоретичного й літературного матеріалу дало змогу В. Барчан вільно переходити від широких проблем (Україна і Космос) до багатьох концептів і навпаки й самою практикою аналізу й тлумачення відсунути думки тих дослідників, хто готовий був визнати творчість письменника «незбагненою», «проклятою власністю його душі» (Ю. Лавріненко). В. Барчан вдалося створити цілісний психологічний і творчий портрет Т. Осьмачки. Вона вловила глибинні перегуки між його художніми творами й публіцистикою. Характеризуючи образ Гордія Лундика, дослідниця залучає есе «Мої товариші» й точно тлумачить позицію письменника щодо причин неуспіху української інтелігенції в перебудові України: серед неї не було національних провідників. Образ Гордія Лундика («Старший боярин») – то втілення селянської сили, вихованої в зросійщеному середовищі. «... Вони знайшли стежку до щастя, але ще не щасливі», – ці думки Гордія про братчиків, до яких потрапив цілком випадково, дослідниця наводить як кодові щодо розуміння Т. Осьмачкою історичної долі українських визвольних змагань, приречених на поразку.

Авторка постійно тримає в полі зору думки про український характер експресіонізму Т. Осьмачки, про національний і європейський контекст його творчості, про характерні риси стилю Т. Осьмачки як поета й прозаїка, про особливий тип особистості письменника, про його елітарність як митця.

Визначивши експресіонізм як найбільш органічний для таланту Т. Осьмачки напрям, В. Бар-

* Барчан В. В. Творчість Теодосія Осьмачки в контексті стильових та філософських вимірів ХХ століття: Монографія. – Ужгород, 2008. – 432 с.

чан услід за С. Єфремовим і Ю. Шерехом показує його українське забарвлення, що було зумовлено як філософськими, естетичними, фольклорними, художніми, так і соціальними, політичними особливостями життя України того періоду. Експресіонізм в українському мистецтві благословили Лесь Курбас і О. Довженко. Тезу про специфіку української гілки цього напрямку доводить аналізом творчості П. Тичини й М. Бажана, а її профіль окреслено іменами М. Куліша, О. Влизька, Д. Фалківського та ін. Завдяки багатьом спостереженням над творчістю Т. Осьмачки-експресіоніста (здається, текст книжки дещо перенасичений цим терміном) рельєфнішими стали філософські й стиліові обрії українського модернізму й авангардизму. Висловлена теза збагачується конкретикою, що надає їй фундаментальності, а дослідженню – ґрунтовності.

Книжка В. Барчан – яскраве філологічне дослідження. Авторка любить слово, відчуває нюанси образних рядів Т. Осьмачкиного письма, через те точно визначає його домінують стиліову ознаку – «експресіоністичну поетику з її міфологічною та народнопоетичною основою» (с. 326), тонко окреслює поліфонізм художнього слова письменника, в якому не раз вловлює обертони сюрреалізму, романтизму, неокласицизму (с. 403).

Зважаючи на факти біографії й деякі особливості поведінки та побуту Т. Осьмачки, дослідники неодноразово торкалися проблеми: на якій межі перебувала психіка письменника. Зіставивши судження багатьох людей, які особисто знали Т. Осьмачку, тривалий час спілкувалися з ним, з одного боку, та його художні твори й публіцистику, з другого, В. Барчан обстоює тезу про особливий тип особистості письменника, без акцентації хвороби. Охарактеризувавши його як глибокого аналітика з органічним національним чуттям (с. 326), дослідниця розглядає такі риси Т. Осьмачки-людини: мінливість уподобань, несталість інтересів (ні коло кого не затримувався довго), правдолюбство, одержиме почуття справедливості, страх, самотність. «Природні здібності, здатність розуміти людську психіку (умів вгадувати людські думки, мав прекрасну пам'ять, логічно мислив), підвищена емоційність, нервове напруження, посилене відчуття небезпеки» (с. 68) – усе це разом дало змогу дослідниці зняти тезу про психічну недугу письменника, котрий власну літературну творчість мав за помсту більшовицькому режимові.

Гідна уваги теза авторки стосовно творчості Т. Осьмачки як «елітарного митця покривдженої України» (с. 218), зроблена на підставі аналізу високого регістру його переживань, глибинної суті філософського розмислу, неординарного таланту.

У монографії В. Барчан знаходимо багато тонких спостережень над особливостями поетичного й прозового дискурсів творчості Т. Осьмачки, багато тонких оцінок. У аналізі творів переважає

раціоналістичне начало, що вигідно вирізняє рецензоване дослідження серед потоку інтуїтивного літературознавства. Привертають увагу гарні інтерпретації вірша «Спільна доля» (с. 252 – 253), аналіз міфологізму поеми «Поет», висновок про переорієнтацію концепції людини від соціальної до національних пріоритетів, від віри в гармонію Всесвіту до утвердження позитивістських начал – слова і діла (с. 282). Точно вловлено основний мотив поетичної збірки «Сучасникам» (с. 220). Привертає увагу висновок про поєднання у повісті «Старший боярин» реального й фантастичного як засобу розкриття психології персонажів. Багато ключових операцій повісті розкодовано дуже оригінально (с. 334 – 335). Логічним є формулювання ідеологічного коду повісті «План до двору», спрямованого на розкриття екзистенційного виміру свободи окремої людини як основи свободи нації (с. 373 – 374).

Коли книжка написана добре, радієш. Читаючи монографію В. Барчан «Творчість Теодосія Осьмачки в контексті стиліових та філософських вимірів ХХ століття», часто перебував у стані радості. Незначні зауваження, які проартикулюю, легко можуть бути враховані при перевиданні праці. Насамперед чомусь муляє поєднання в назві книжки слів «в контексті ... вимірів»: відчувається нюанс неузгодженості. Шкода, що у висновках рівнодійна багатовекторних спостережень над змістом і формою творів Т. Осьмачки стягнута до коротких узагальнень, хоча емпіричний матеріал проектувався на ширші філософські, суспільно-політичні, естетичні викладки, адже глибинна природа таланту цього письменника концептуальна. При аналізі поезії приглушене особистісне начало, хоча авторка володіє пружною думкою, яскравим темпераментом. На тлі добре написаного тексту муляють вирази «перш за все», «у меншій мірі», «у великій мірі» тощо.

Монографія В. Барчан, присвячена життю і творчості Т. Осьмачки, уявляється мені в одному ряду з книжками, що вийшли майже одночасно, В. Агєєвої «Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича» (2006), О. Забужко «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій» (2007), Г. Клочєка «Енергія художнього слова» (2007, маю на увазі статті про Т. Шевченка). Дослідниця наблизила до нас великий масив української культури, пов'язаний з письменником могутнього таланту й драматичної долі, котрий наперекір ворожим обставинам реалізував себе як співця пригнобленої нації, створивши художній світ, у центрі якого поставлені образи України, людського серця й рідного слова, повні болю й естетичної енергії.

Василь МАРКО,
професор (м. Кіровоград)